

Høgskulen
på Vestlandet

BACHELOROPPGAVE

Etableringen av Gryllefjord Fryseri- og
kjøleanlegg

The establishment of Gryllefjord fryseri

Ingvill Storås

SA523 Bacheloroppgave i historie

Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap

Veileder: Jan Anders Timberlid

Innleveringsdato: 20.05.2022

Jeg bekrefter at arbeidet er selvstendig utarbeidet, og at referanser/kildehenvisninger til alle kilder som er brukt i arbeidet er oppgitt, jf. Forskrift om studium og eksamen ved Høgskulen på Vestlandet, § 12-1.

Etableringen av Gryllefjord fryseri- og kjøleanlegg; hvilke konsekvenser fikk det for lokalsamfunnet?

Sammendrag

Denne bacheloroppgaven tar utgangspunkt i etableringen og oppstarten av en ny fiskeindustribedrift i Gryllefjord i etterkrigstiden. Den tar sikte på å beskrive og forklare noen konsekvenser som etableringen av Gryllefjord fryseri- og kjøleanlegg fikk for arbeidslivet i bygda og lokalsamfunnet i perioden 1950 - 1965.

Gryllefjord var i denne perioden allerede et fiskevær i vekst, og fisket var den klart største næringsveien i kommunen. Etableringen av en moderne filetbedrift gav mange nye arbeidsplasser, også for kvinner, og forandret det tidligere sesongbaserte arbeidslivet i retning mot mer helårs sysselsetting.

Forord

Gjennom oppveksten på 90- og 2000-tallet var jeg ofte på besøk hos mine besteforeldre i Gryllefjord. Da de voksne fortalte om livet i bygda på 1950- og 60-tallet forstod jeg at stedet hadde gjennomgått en stor forandring; det var snakk om møbelbutikk og klesforretning, bakeri og trandamperi, båter og fiskebruk og en rekke andre virksomheter som for lengst hadde stengt dørene i det tettbygde fiskeværet under fjellene på yttersida av Senja.

Fiskemottaket og filetbedriften Gryllefjord fryseri- og kjøleanlegg var et sted som stadig dukket opp i fortellingene, spesielt for damene, og de fleste hadde noen minner fra arbeidsdager på «fryseriet».

Situasjonen i primærnæringene og distriktpolitikken er et tema som interesserer meg mye, og ved å studere historien til Gryllefjord fryseri- og kjøleanlegg fra oppstarten rundt 1950 har jeg lært mye mer om hvilke forhold som har bidratt til utviklingen både i lokalsamfunnet i Gryllefjord og i distriktene generelt.

En stor takk til veileder Jan Anders Timberlid, faglærere og medstudenter ved HVL og til Jenny, Tov og Signe.

Innholdsliste

Sammendrag

Forord

- 1. Innledning**
- 1.1 Problemstilling og avgrensing**
- 1.2 Kilder og litteratur**
- 2. Statens og fiskernes fryseri**
- 3. En gradvis modernisering av kystbygdene**
- 4. Et sesongbasert arbeidsliv**
- 5. Stabil råstofftilførsel, kontinuerlig drift**
- 7. Arbeidsliv og arbeidsfordeling**
- 8. Andre lokale ringvirkninger**
- 11. Drøfting og konklusjon**
- 12. Litteraturliste**

1. Innledning

Gryllefjord er et fiskevær som ligger i tidligere Torsken kommune, nå Senja kommune, på yttersida av Senja. Øya deles naturlig inn av en inner- og ytterside, der landskapet på innersida er preget av småkupert, ofte flatt terreng, og myrlandskap. På yttersida er landskapet formet av istiden preget av svært bratte fjell som blir avskåret av en mengde fjorder¹.

Det finnes spor etter bosetting allerede fra steinalderen, senere har folketallet gjennom hundreårene vært preget av opp- og nedgangstider knyttet til utviklingen i fisket før det i midten av 1890-åra skjedde et stort skifte. Da flere dampskip fra Harstad, Vesterålen og Ålesund begynte å drive torskefiske på fiskebanken Svendsgrunnen med Gryllefjord som base førte det til stor vekst med mange nye forretninger og fiskekjøpere, spesielt rundt vintersesongen, og både lokale og tilreisende fiskere ble med i bankfisket².

Etter 1904 opplevde bygda en ny stagnasjonsperiode da stordrifta på Svendsgrunnen brått tok slutt, fram til kveitefisket tok seg opp i midten av 1920-årene. Da nye og større båter senere kom i bruk gikk fiskerne over til skreifiske lengre ute i områdene som kalles haveggene eller bare «Egga». Motoriseringen førte også til en økende spesialisering på land og en strukturendring der gode havneforhold med tilbud som drivstoff og annen utrustning ble viktigere³. Før hadde folk gjerne bosatt seg på steder nærmere fiskefeltene der det var kort utror, men med denne nye strukturendringen valgte mange å forlate utkantene til fordel for vekststeder som Gryllefjord, og folketallet i tettstedet økte fra 367 i 1920 til 708 i 1950⁴. På slutten av 1950-tallet hadde dette tallet økt til rundt 1100⁵.

Været fikk elektrisk kraft i 1936 og en modernisering av de mange fiskebrukene på stedet tok til⁶. Da Gryllefjord fryseri- og kjøleanlegg startet opp virksomheten i 1951 ble den gjennom mange år en viktig arbeidsplass og hjørnesteinsbedrift som i perioder sysselsatte opptil 90-100 personer på land og gav fiskerne avsetning for all slags fangst.

På mange måter kan vi si at «fryseriet» som det kalles av lokalbefolkninga også var en del av en større nasjonal planleggings- og moderniseringsprosess, og jeg ønsker i denne oppgaven å komme nærmere en forståelse av på hvilke måter etableringen av bedriften påvirket lokalsamfunnet.

¹ Solomon 1969:

² Brox 1959: 302

³ Arbeidsdirektoratet 1955: 16

⁴ Brox 1959: 303

⁵ Bygdeboka, tror ottar

⁶ Brox 1959: 303

1.1 Avgrensning og problemstilling

Jeg har i arbeidet med denne oppgaven lært at utviklingen av fiskeindustrien etter 1950 er et stort og veldig interessant tema der mange ulike politiske, økonomiske, teknologiske og lokale krefter preger utviklingen på samme tid. Jeg har i denne teksten prøvd å beskrive noe av den politiske bakgrunnen for fryseriets utvikling, samtidig som viktige temaer som bekymringer om overfiske og økende konkurranse med utenlandsk fiskeindustri som er så godt som utelatt av tids- og plasshensyn. Utviklingen i primærnæringene bygger også på flere forutgående prosesser både nasjonalt og lokalt som også spiller inn. Dessuten er bygdene og tettstedene i denne perioden kanskje enda mer ulike hverandre enn i dag, der både naturgitte og kulturelle forhold har satt sitt eget lokale preg på utviklingen.

For å komme nærmere en forståelse av hvordan utviklingen i Gryllefjord gikk til fant jeg ut at det med den plassen og tiden jeg hadde til rådighet i denne oppgaven var greit å legge hovedvekten på perioden 1950 – 1965, som er det vi kan kalle en etableringsfase for bedriften. Rundt 1965 var det også flere hendelser som endret vilkårene både for folk i bygda og for bedriften. For det første ble Gryllefjord tilknyttet bilveien til fastlandet, som endret mulighetene til å knytte seg til nye transportveier. I tillegg knytter fabrikken til seg et nytt stort fiskefartøy, og dette representerer slik jeg ser det også et skifte i bedriftens historie og utvikling. I 1966 brant store deler av kaia og fabrikklokalene ned, dette la virksomheten på is fram til gjenoppbyggingen var fullført et par år senere. 1960-årene har blitt kalt en gullalder for filètindustrien, samtidig som problemer i næringen gradvis også begynte å tre fram.

Samtidig er distriktpolitikken på vei inn i en ny fase etter avslutningen av 1940- og 50-årenes store gjenoppbyggings- og planleggingsprogrammer for nord-Norge. I 1966 gav samfunnsforskeren fra Senja, Ottar Brox ut boka «Hva skjer i Nord-Norge?» som ble opphav til langvarig debatt og kritikk av de statlige planleggenes innsats i landsdelen.

Perioden fra 1970 fram til vårt tiår ville også vært veldig interessant å studere nærmere. Gryllefjord fryseri- og kjøleanlegg klarte tross motgang og store endringer i distrikts- og fiskeripolitikken å stå igjen som «den siste filètbedrifta» i Troms med drift til langt ut på 2000-tallet. Men dette får bli et annet prosjekt.

I denne oppgaven ønsker jeg å studere nærmere hvilken betydning opprettelsen av en ny og moderne fiskeindustri fikk for bygde- og arbeidslivet i perioden mellom 1950 – 1965. Jeg har valgt å ha et tydelig kvinneperspektiv, dette kommer spesielt fram i kapittel 7 om arbeidsliv og arbeidsfordeling.

Problemstillingen jeg vil besvare er – på hvilke måter bidro etableringen av Gryllefjord fryseri- og kjøleanlegg til endringer i lokalsamfunnet?

1.2 Kilder og litteratur

Etterkrigstidens gjenreisnings- og distriktpolitikk i nord-Norge er et tema som det er forsket og skrevet mye om, og med så mye litteratur tilgjengelig har utfordringen vært å sile ut og finne det som har vært mest relevant for å forstå tematikken og besvare problemstillingen.

Av litteratur har historiker Bjørn-Petter Finstad sin doktorgradsavhandling «*Finotro. Statseid fiskeindustri i Finnmark og Nord-Troms – fra plan til avvikling.*» fra 2005 og artikkelen «*Frozen fillet – the fish that changed North-Norway?*» vært viktige for å forstå fremveksten av en statseid fiskeindustri i etterkrigstiden. Selv om hans arbeider er konsentrert om de statstøttede Finotro-anleggene i Finnmark har jeg ved å lære mer om disse også blitt mer oppmerksom på lokale særegenheter som Gryllefjord-fryseriet stod for. Dette har vært en fordel da kildene som beskriver Gryllefjord-fryseriet først og fremst har vært artikler i avisene som ikke på samme måte gir et helhetlig overblikk over bedriftsutviklingen.

Historiker Sanne Steenberg Hansens hovedoppgave «*Tre forsøg på at planlegge Nord-Norge 1945 – 1951 – 1972*» fremstiller utviklingen av distriktpolitikken oversiktlig gjennom tre ulike «faser», og har vært nyttig i kapittel 2. Referanser til samfunnsforsker Håvard Teigens bok «*Distriktpolitikken historie i Norge*» er også med her. Til kapittel 3 har jeg lest to tekster av historiker Hallvard Tjelmeland fra bøkene «*Det nye Nord-Norge*» og «*Fiskerinæringa mellom tradisjon og modernisering*».

Lokalavisene har vært svært viktige som kilde til informasjon om konkrete forhold rundt bedriften. Det har aldri blitt skrevet en egen bedriftshistorie om Gryllefjord fryseri- og kjøleanlegg, og lokalavisene har derfor vært min hovedkilde til å forstå bedriftens utvikling og historie. Jeg har brukt søkefunksjonen på Nasjonalbibliotekets avisarkiv, og avgrenset søket med «gryllefjord fryseri»~80, som gir resultater for tekster der ordene «gryllefjord» og «fryseri» forekommer med en avstand på mindre enn 80 ord mellom hverandre.

Gryllefjord var i denne perioden det største fiskeværret i Troms, og den store mengden notiser i avisene om fangst- og sysselsettingsforhold ved bedriften tyder på at avisene også har hatt en funksjon også som informasjons- og nyhetskanal for fiskere og andre interessenter i fiskeriet. I tillegg til den store mengden notiser som gir et overblikk over utviklingen i råstoffleveransene, annonser og kortere oppdateringer fra bedriften finner vi iblant mer utdypende intervjuer og reportasjer fra bedriften. Det er typisk at det er styreformannen eller disponenten ved fryseriet som er intervjuet i disse sammenhengene, og jeg har funnet heller lite som kan si noe om fabrikkarbeidernes egen opplevelse av arbeidsplassen fra avisene i denne perioden.

Ved bruk av aviser som kilde for historieskriving bør vi ha en særlig mediehistorisk bevissthet, da både lokal- og riksavisene har gjennomgått en egen historisk utvikling som kan ha bidratt til hvordan de har presentert og valgt ut saker i ulike perioder. Mellom 1870 – 1970 var mange lokalaviser tilknyttet politiske partier, og arbeiderpressen hadde en storhetstid. Under okkupasjonen i 1940 – 1945 kan lokalavisene også ha en politisk slagside påvirket av denne. Sterke fiskeriinteresser i aviser som som *Fiskaren* og *Fiskeribladet* kan ha påvirket vinklingen av saker for Gryllefjord fryseri- og kjøleanlegg i perioden etter 1945.

Jeg har også prøvd å ha et tydelig kvinneperspektiv i deler av teksten. Det er som nevnt få kilder som har gitt meg et direkte innblikk i på hvilken måte kvinnene som arbeidet på

fryseriet opplevde sin hverdag ved den nyoppstartede bedriften. En referanse til et lengre radioprogram med tematikk fra 1950-tallets fiskeindustri som jeg kom over, med flere intervjuer med folk i Gryllefjord kunne ha bidratt til å kaste lys over dette, men i svar fra Nasjonalbibliotekets arkivansvarlige er dette et av mange historiske radioprogrammer fra denne perioden som har gått tapt, på grunn av at opptaksbåndene for radio var svært dyre og ble spilt over flere ganger.

Via arkivportalen.no har jeg sett at finnes arkivmateriale som Gryllefjord fryseri- og kjøleanlegg har avlevert til arkiver både i Oslo, Tromsø og arbeiderbevegelsens arkiv. På grunn av tids- og familiesituasjonen fikk jeg ikke mulighet til å oppsøke disse arkivene til skrivingen av denne oppgaven. Dokumenter som arbeidskontrakter eller opplysninger om arbeids- og lønnsplanlegging kunne bidratt til en grundigere analyse av arbeidsforhold ved bedriften.

Da tilgangen på lokale kilder om kvinnenens leve- og arbeidsforhold har vært noe begrenset har det vært nyttig å finne informasjon fra andre som har skrevet om kvinnenens arbeidsforhold i fiskeindustrien andre steder. Her har spesielt kapittelet om kvinner i filèindustrien i boka «*Kystkvinner i Norge*» av førstekonservator Åsa Elstad vært viktig. Også Ida Blom har gitt en historisk forståelse av utviklingen av arbeidsmarkedet for kvinner.

Av lokalhistorisk litteratur har jeg hentet mye fra «*Berg og Torsken bygdebok*» fra 1959, 1965 og 2011, tillegg til Ivar Kleivas «*Skisser og minne fra Gryllefjord i hardåra 1927 – 1940*».

2. Statens og fiskernes fryseri

Bakgrunnen for planer om et nytt fryseri- og kjøleanlegg i Gryllefjord kan vi finne helt tilbake til 1932. En nylig nedsatt statlig fryseri- og kjøleanleggskomitè skulle undersøke mulighetene for å øke ferskfiskeeksporten ved å øke bruken av kjøle- og fryseteknologien⁷. På grunn av stedets gode havneforhold ble stedet ansett som «berettiget et mindre anlegg», tross manglende kraft- og vannforsyning⁸.

Planleggingen av fryseriet lokalt fortsatte gjennom 1940-årene, og i 1941 ble den konstituerende generalforsamling holdt. Styret bestod da av formann Egil Blix, fisker Johan Johansen og fiskeoppkjøper Johan Samuelsen, samtlige fra Gryllefjord. I tillegg var overrettssakfører O. Chr. Kind medlem av styret som representant for staten og kontorsjef Sigurd Johansen, Tromsø og representant for råfisklaget. Det skulle bli et «nordnorsk mønsteranlegg» med stor kaiplass - seks båter skal i plantegningen kunne levere fisk samtidig⁹. Vi ser at fiskerne var representert i styret fra begynnelsen, og dette kan også ha bakgrunn i at råfisklaget i 1941 hadde kjøpt aksjer for kr. 17 000,- etter at nærmere

⁷ St. Prop. Nr. 1 (1932): 4

⁸ St. Prop. Nr. 1 (1932): 30

⁹ Fiskeribladet 1948: 2

opplysninger om tomteforhold m.v var innhentet. I tilsagnet til kjøpet heter det at «det forutsettes at laget og fiskerne får størst mulig representasjon i kjøleanleggets representantskap og styre»¹⁰.

Da Gryllefjord fryseri- og kjøleanlegg etter noen års forsinkelse i anleggsfasen kunne starte opp produksjonen i 1951 sammenfalt det med året da regjeringa la fram stortingsmeldinga «Om utbyggingsprogram for Nord-Norge (St. meld nr. 85 1951)¹¹. I årene etter krigen hadde en storstilt oppbygging av boliger og infrastruktur i Nord-Troms og Finnmark vært høyt prioritert, og nå var tiden inne for å bygge opp næringslivet. Produktiviteten skulle opp, og regjeringa påpekte at landsdelen med så mange sysselsatte i primærnæringene hadde vel 12 prosent av befolkningen i landet, men bidro med bare ca. 6 prosent av nasjonalproduktet¹².

Den høye arbeidsløsheten, som delvis skyldtes de store sesongvariasjonene i fiskeriene, samt lav produktivitet som følge av manglende industrialisering var to av hovedproblemene planleggerne av Nord-Norgeplanen så med landsdelen¹³. I primærnæringene var målet en overgang fra lavproduktive til høyproduktive gårdsbruk og fiskebåter¹⁴. Det har også vært påpekt at Nord-Norge-satsingen som satte inn for fullt fra 1952 også var viktig for Arbeiderpartiet¹⁵. Nord-Norge var en Arbeiderpartiets høyborg, og arbeidsløshet ville koste stemmer¹⁶.

Ett annet mål var, i tillegg til å bedre levestandard og velferd for hele befolkningen, å skape 10.000 nye varige, lønnsomme og rasjonelle arbeidsplasser i landsdelen, hovedsakelig i industrien¹⁷. Dette måltallet ble regnet som oppnådd da Nord-Norge-programmet ble evaluert og avsluttet i 1961¹⁸.

Den tradisjonelle yrkeskombinasjonen fisker/bonde, sesongfiske og eldre foredlingsmetoder som tørrfiskproduksjon skulle erstattes med helårsdrift, helårsfiskeri og moderne helårsproduksjon¹⁹. For å gjennomføre dette skulle det private næringslivet ha en stor rolle ved å direkte drive med nyetablering og utvidelser av eksisterende bedrifter, og staten skulle støtte tiltakene blant annet ved å tilføre kapital til prosjektene, i stor grad bevilget gjennom gunstige lån²⁰.

I denne pågående satsningen på å utvikle kjøle- og fryserisektoren passet det nylig oppstartede fryseriet i Gryllefjord godt inn i statlige planer, og styret gikk allerede et år etter oppstarten i 1951 inn for planer om utvidelser. Det ble vedtatt å bygge fiskemelfabrikk og nytt lagerhus, og en fordobling av frysekapasiteten²¹.

¹⁰ Fiskaren 1941: 2

¹¹ Teigen 2019: 32

¹² Teigen 2019: 31

¹³ Hansen 1993: 70

¹⁴ Teigen 2019: 32

¹⁵ Teigen 2019: 33

¹⁶ Hersoug, B og Leonardsen, D (1979) sitert av Hansen 1993: 67

¹⁷ Hansen 1993: 73

¹⁸ Teigen 2019: 33

¹⁹ Hansen 1993: 76

²⁰ Hansen 1993: 81

²¹ Fiskeribladet 1952: 1

Men et nytt kjøle- og fryseanlegg ble også sett på som positivt for både fiskerne og kommunen. Da oppstarten for bedriften ble noe forsinket grunnet kraft- og vannproblemer understreket årsmøtet i Gryllefjord Fiskarlag i en henstilling til Torsken kommunale kraftverk i 1949 viktigheten av å påskynde utbyggingen av kraftverk og linjenettet, da de hadde erfart under siste vinterfiske at store utgifter til agn kunne vært spart dersom kjølelageret hadde vært i drift. De anbefalte også til generalforsamlingen i Gryllefjord Fryseri- og kjøleanlegg å øke frysekapasiteten med ti tonn for å ha kapasitet til de store mengdene fisk som var ført i land under de siste årenes gode sesongfiske²².

Vi ser også at kommunen satser for å få i gang driften ved anlegget. Etter flere runder med debatt og utredning rundt vann- og kraftspørsmålet vedtok Torsken herredsstyre i 1950 en nokså drastisk løsning problemene; en skiftevis utkobling av teknisk strøm hos abonnentene for å dekke kraftbehovet på 70kw som fryseriet trengte²³. Om dette ble gjennomført i praksis har jeg ikke opplysninger om.

3. En gradvis modernisering av kystbygdene

Vi har sett at fiskerne i Gryllefjord var positive til fryseriet, og at fiskerne var representert i styret. Med en økende andel frossenfiskproduksjon kunne fiskeprisene også ventes å øke for fiskerne, og med råfiskloven lå fiskeprisene fast og økte dermed forutsigbarheten til fiskerne²⁴. Nettopp Råfiskloven blir av Ottar Brox i en artikkel i «*Berg og Torsken bygdebok, bind 3*» fra 2011 utpekt som den viktigste grunnen til at både det tidligere sjølforsyningsjordbruket opphørte²⁵, men også at velstanden og lønnsomheten for fiskerne økte²⁶.

Der fiskeprisen tidligere ble fastsatt i det lokale markedet på kaia og derfor varierte sterkt, satte råfiskloven av 1938, som ble iverksatt i 1951, helt nye regler for prisdannelsen. Etter forhandlinger ble det fastsatt en minstepris for hvert fiskeslag basert på utsiktene i verdensmarkedet²⁷. Dette, sammen med mulighet for motorisering av småbåter økte mulighetene for inntekt selv med relativt små investeringer i båt og bruk.

Brox sine tidligere teorier om utviklingen i kombinasjonsøkonomien i førkrigstida har vært gjenstand for stor debatt som jeg ikke skal gå nærmere inn på her, men et viktig poeng var at fisken i havet gav en sikker ekstraintekt som rene jordbruksbygder ikke hadde, og som dermed gav andre livsvilkår for fisker/bonden sammenlignet med steder der jordbruket hadde en større rolle i husholdsøkonomien.

Med gode leveringsmuligheter og stabile priser kunne selv en liten båt gi en grei ekstraintekt dersom man hadde fiskelykken med seg. La oss for eksempel se på en liten notis i avisa Tromsø fra 1954. I november hadde akkaren funnet veien til havet utenfor

²² Fiskeribladet 1949: 1

²³ Fiskeribladet 1950: 4

²⁴ Finstad 2005: 148

²⁵ Enoksen 2011: 102

²⁶ Enoksen 2011: 110

²⁷ Enoksen 2011: 108

Gryllefjord, og fryseriet kjøpte og frøs den til agn. Mange fiskere hadde gode ekstraintekter fra dette, og det fortelles at «to mann i en småbåt har hatt fangster på opptil 15 kasser på en dag – dvs. 250 – 300 kroner»²⁸.» For moro skyld kan vi med priskalkulatoren i Norges Bank finne at det omregnet i dagens verdi tilsvarer omtrent 4800 kroner²⁹. Bjørn-Petter Finstad har påpekt at selv om Statens Fiskarbank etter hvert nektet å gi lån til de minste fartøyene, fikk mange sjarkfiske i Finnmark trolig lån til investering i nytt fartøy fra fiskeindustrien³⁰. En annen variant var at fiskerne kunne kausjonere for hverandre i andre banker³¹. Jeg har ikke funnet opplysninger om dette var tilfelle også i Gryllefjord.

Til tross for statlige planer om rasjonalisering og større båter fortsatte antallet mindre båter, sjarkflåten, å øke i landsdelen gjennom 1950-årene³². Samtidig som antallet små båter økte, minsket antallet fiskere drastisk, spesielt i Troms³³. En forklaring på dette er at mange unge fiskere ønsket å eie egen båt, som gjorde dem til selvstendige næringsdrivende og gav utsikter til et fritt og interessant liv³⁴. Det ble også flere valgmuligheter på arbeidsmarkedet for ungdom, og det tunge og farlige fiskeryrket passet ikke for alle. De som ble igjen i fiskeryrket valgte derfor kanskje helårsfiske framfor kombinasjonen fiskar/bonde, og blant denne nedgangen i antall fiskere økte antallet som hadde fiske som hoved- eller eneyrke³⁵. Da veiforbindelsene og økningen av matvarer i butikkene økte fra 1950-årene påpeker Brox at nok et påskudd for å drive med jordbruk forsvant, da det for mange ble enklere og billigere å kjøpe melk på butikken sett i forhold til arbeidsmengden det medførte å ha fjøs³⁶.

Det er en interessant diskusjon som har pågått blant historikere om det skulle finnes en egen «nord-norsk gjenstridighet» i mentaliteten blant folk som hindret modernisering og entreprenørskap³⁷, og bidro til at kystfiskerne motarbeidet store båter og effektivisering. Historiker Hallvard Tjelmeland viser i teksten «*Fiskerinæringa mellom tradisjon og modernisering*» at moderniseringa av fiskeriflåten har gått gradvis og i rykk og napp. Da motoriseringen av fiskeflåten kom i gang på begynnelsen av 1900-tallet gikk det saktere i nord-Norge enn i resten av landet, trolig både av naturgitte og økonomiske forhold. Da motoriseringen kom i gang for alvor gikk det derimot raskt³⁸.

Motoriseringen av fiskeflåten på 1900-tallet gjorde at fiskerne kunne gå lengre ut på havet og være lengre borte. Det ble dermed ei forskyvning mot heltidsfiskeren, selv om kombinasjonen fisker/bonde fortsatt var det vanligste. For kvinnen del gjorde dette at verdien av deres arbeid i jordbruket økte, og en økende arbeidsdeling mellom kvinner og menn³⁹. Motoriseringen av fiskeflåten er derfor et av flere eksempler på teknologiske

²⁸ Tromsø 1954: 4

²⁹ Norges Bank 2022

³⁰ Finstad 2005: 148

³¹ Enoksen 2011: 115

³² Enoksen 2011: 106

³³ Utbyggingsfondet for Nord-Norge 1961: 105

³⁴ Kalle 2014: 411

³⁵ Arbeidsdirektoratet: 1953

³⁶ Enoksen 2011: 107

³⁷ Eriksen 1996: 86-87

³⁸ Tjelmeland 1993: 6

³⁹ Tjelmeland 1993: 6

endringer i fiskeriet som fiskerne selv har omfavnet da de fikk mulighet. Et annet eksempel på nyvinninger som raskt kom i bruk i kystfiskeflåten er overgangen til kunstfibergarn, som fikk et gjennombrudd i 1956⁴⁰.

Sanna Steenberg Hansen understreker at kvinnene ikke var omtalt i Nord-Norgeplanen fra 1950-årene. Med planer om økende markedsproduksjon og mekanisering i landbruket ville konsekvensen være at en stor del av landbruket bli en mannsjobb, og kvinnenes rolle endres til ytterligere en mer spesialisert husmorrolle⁴¹. I Gryllefjord var det på grunn av naturforholdene lite jordbruk, og som vi har sett flyttet mange hit for å delta i arbeidet knyttet til fisket, fra steder som Leikvika og Sandsvika der forholdene for jordbruk var noe bedre, tross tøffere værforhold. Det var tradisjon for kvinnene på ytre Senja å delta i arbeidet rundt sesongfiskeriene. Også barna deltok i arbeidet i selvbergingshusholdet og i den førindustrielle fiskeproduksjonen, noe vi skal se litt nærmere på i neste kapittel som handler om det sesongbaserte arbeidslivet i Gryllefjord.

4. Et sesongbasert arbeidsliv

På 1920-tallet kom en tilreisende lærer fra Møre, Ivar Kleiva, til Gryllefjord. Han ble der i mange år og utgav boka «*Skisser og minner fra Gryllefjord i hardåra 1927 – 1940*». Boka er underholdende, til tider også trist lesning og gir noen interessante innblikk fra hverdagsstrev, fattigdom og arbeidsliv i bygda i perioden. Han forteller om en dag på 1920-tallet han lånte en robåt og fikk se to av elevene sine, 11-12 år, langs fjæra som prøvde å få to store sekker opp i en båt. Han svingte bort og hjalp dem litt og spurte hva de drev med, de svarte at de slo gras til geita. «*Dei hadde verken mark eller fjøs, men hadde geita i vedskykkja*». Da han spurte om ikke faren deres slo til geita, lo de; «*han er i Finnmarka på fiske, og ho mamma har saltfiskarbeid*». Gutten sa at hadde det ikke vært for skolen så hadde de allerede vært ferdige. Da læreren fortalte dette til skolestyreformannen sa han; «*der ser du at det treng ikkje å være av latskap eller vrangvilje om skulearbeidet ikkje vert gjort*»⁴².

Spesielt sommermånedene bli økonomisk vanskelige i fiskeværet, da naturforholdene satte begrensninger for konvensjonelle produksjonsmåter. Salting og tørking av fisk var utelukket på grunn av makk og feil kvalitet på fisken⁴³. Det var i vintermånedene etter jul at det store skreifisket utenfor Senja tok til, og ventetiden på værromslag og oppstart av vinterfisket blir her beskrevet av Kleiva;

« - Berre grapsever! Dag etter dag, knurra fiskarane dei lange vekene før jul. Dei drøymde støtt om fiskestimane ute på Egga. Heile berg av fisk. Men det var ikkje fisken dei såg. Nei, dei såg mat og klede og andre gode ting; kjole til kona og støvler til borna. (...) Fiskestimane tok ikkje omsyn til ver og vind, natt eller dag, helg eller yrke. Best skreien stod så tett som gryn i graut, så fanst ikkje ein spord å få tak i.

⁴⁰ Kolle 2014: 418

⁴¹ Hansen 1993: 75

⁴² Kleiva 1990: 27

⁴³ Enoksen 2011: 110

Været kunne være lunefullt og omskiftelig, og i et annet avsnitt av boka forteller han om et år da fiskerne hadde ligget landfast i tre uker rett før jul, som førte til stor mangel på både penger og mat i flere av hjemmene⁴⁴. Likevel måtte de vente på værromslag, fiskeryrket kunne være farlig og forlisene var mange.

Men det var også havet folk levde av og som gav håp om bedre tider, plutselig snudde været og fisken var tilbake, og da ble det liv og aktivitet i bygda igjen;

«I januar var det bra ver og godt fiske. Stor, fin skrei vart lempa opp på kaiene i tusental kvar dag. Det vart han vegen og sløyd, vaska og stelt. Noko vart isa og sendt til England i store trekasser. Noko vart salta i svære lad på sjøbugolva og vart til kleppfisk med tida. Resten vart hengd på hjellar og tørka i vind og sol-skin til hornhard tørrfisk. Levra vart dampat til tran og rogn vart salta og vart til kaviar. Alle fekk fullt opp å gjere, dag og natt. Born og gamle batt torskehovud og torskeryggar i buntar og tørka dei til guano, som sidan vart malen til kraftfor og revemat. Smågutane rota i hovuddungane og leitte etter lever eller skar tungar. For torsketungane fekk dei to øre stykket, så var ein berre flittig, og ikkje valna på fingrane, vart det store pengar ut av dei.»⁴⁵.

Dette utdraget fra Kleiva sin bok forteller om hvor sesongbetont arbeidet i et fiskevær som Gryllefjord kunne være. Når de store stimene av skrei på vei fra Barentshavet til Lofoten passerte Senjabankene fikk bygda et oppsving av inntekter og aktivitet både på havet og på land. Skreien tok ikkje omsyn til hverdag eller helg, natt eller dag. Men hvordan skulle dette passes inn i statlige planer om en fiskeindustri som skulle motvirke sesongarbeidsløsheten og skape varige, rasjonelle og lønnsomme arbeidsplasser?

5. Stabil råstofftilførsel, kontinuerlig drift

Den industrielle filètproduksjonen er avhengig av stabil råstofftilførsel for å være lønnsom⁴⁶. Der den konvensjonelle tørr- og saltfiskproduksjonen hadde lavere produksjonskostnader krever filètproduksjonen en jevn tilgang på råstoff for å betale produksjonsutstyr og arbeidskraft⁴⁷.

Spørsmålet om stabil råstofftilførsel og kontinuerlig drift raskt blir et tema i Gryllefjord. I en artikkel fra november i oppstartsåret 1951 blir det skrevet i avisa *Lofotposten* at kapasiteten for filètproduksjonen er 7 tonn i døgnet. Med full drift fra 6. mars til 31. oktober ville resultatet blitt rundt 3 millioner kg filèt, men fryseriet har i denne perioden bare produsert 1,9 million kg. Merk at dette er i perioden utenom det store vinterfisket. I artikkelen blir det forklart at de gamle fiskebrukene, som er godt innarbeidede bedrifter, har bedre kort på hånden for å klare en «avslapningsperiode». I tillegg kan fiskebrukene nyte godt av

⁴⁴ Kleiva 1990: 37

⁴⁵ Kleiva 1990: 51

⁴⁶ Finstad 2005: 144

⁴⁷ Finstad 2005: 145

innarbeidede forbindelser med fiskerne. «Fiskerne har også som rimelig er vanskelig å slå hånden av en gammel forretningsforbindelse»⁴⁸.

Da både de gamle fiskebrukene, med sine konvensjonelle og sesongtilpassede foredlingsmetoder, og de nye industrifryseriene også var *kjøpere* av fisk, måtte de konkurrere med hverandre i perioder med lite råstoff. I perioder med mye fisk var dette ikke et problem, i perioder klarte ikke heller fryseriet å ta unna all fisken de ble tilbudt og bedriften gikk for fullt med tre skift⁴⁹. I andre perioder prøvde de å løse problemet med manglende råstofftilførsel ved å hente fisk med «føringsbåter» fra Lofoten eller Finnmark for å holde produksjonen i gang⁵⁰.

Spørsmålet om å knytte til seg større båter ble også aktuelt som følge av råstoffmangelen, og flere store utenlandske båter leverte allerede fisk til fryseriet fra oppstartsårene. I et intervju med ordføreren i Torsken i 1952 sier han at senjafiskerne har altfor små båter til å kunne ta opp konkurransen med utlendingene, og at den eneste løsningen slik han ser det er at fiskerne selv får muligheter til å skaffe seg større fartøyer som trålere⁵¹.

En fordel som fryseriet hadde var derimot et mangesidig og moderne anlegg som kunne produsere produkter av høy kvalitet til eksportmarkedet⁵², og håndtere omstillinger og nye fiskeslag, og som ikke var like avhengig av årstidene for å produsere ulike fiskeprodukter.

Et eksempel på dette var da størja dukka opp i havet utenfor Senja sommeren 1951⁵³. Det var de store fryseriene i Harstad, Gryllefjord og Tromsø som hadde kapasitet til å håndtere denne spesielle og massive fisken, og det ble et oppsving for både lokale og tilreisende fiskere så lenge det varte. I somrene som fulgte gikk også seifisket for fullt⁵⁴, og fisket etter blåkkeite, en tidligere nesten ukjent fiskeart, ble stort utover på femtallet og økte tilførselen av råstoff også i sommermånedene. Blåkkeite ble filetert for eksport til blant annet Tsjekia og Palestina⁵⁵. Da sesongen ble forlenget med nye produksjonsmetoder og fiskearter, gav det også mulighet til å tilby arbeidstakerne mer forutsigbare helårs arbeidsplasser.

Som vi har sett tidligere hadde fiskeværet Gryllefjord et arbeidsliv preget av sterke sesongvariasjoner og avhengighet av været for å komme seg ut på havet. I tidligere tider kunne dette ta form av ren nød da folk også var avhengig av fisken og godt vær for å ha mat på bordet. Gjennom 1950-tallet økte både befolkningen og velstanden i bygda, og en medeier i et annet fiskebruk sa i et intervju i Berg og Torsken bygdebok at det knapt fantes en Gryllefjærding som hadde økonomiske problemer utover på femtallet⁵⁶. Denne

⁴⁸ Lofotposten 1952: 4

⁴⁹ Nordlys 1951: 2

⁵⁰ Fiskeribladet 1951: 2

⁵¹ Lofotposten, 1952: 7

⁵² Vestfinmarken 1954: 2

⁵³ Harstad Tidende 1951: 2

⁵⁴ Enoksen 2011: 95

⁵⁵ Tromsø, 1951: 4

⁵⁶ Enoksen 2011: 95

opplysningen er vanskelig å validere ut fra et enkelt utsagn, og fattigdom kan skjules på ulike måter.

Akkurat hvor mye etableringen at Gryllefjord Fryseri- og kjøleanlegg hadde å si for dette økonomiske oppsvinget er ikke så lett å si, i en tid hvor velferden generelt bedret seg for folk i hele landet⁵⁷. Men ut fra det vi har sett i dette avsnittet om et dynamisk og moderne fryserianlegg som hadde kapasitet til produksjon av ulike fiskeslag året rundt og dessuten gav mange nye arbeidsplasser i bygda, er det ikke usannsynlig at det har hatt en sammenheng.

6. Arbeidsliv og arbeidsfordeling

De forut- og pågående endringene i primærnæringene som fant sted i denne perioden påvirket også kvinnenes situasjon i arbeidslivet på ulike måter. Mellom 1900 - 1930 var tjeneryrket det viktigste lønnsarbeidet for kvinner med omtrent 40 prosent. I eldre tider måtte jentene fra ytre Senja ofte tidlig ut å tjene, før konfirmasjonsalderen⁵⁸. I 1950 var fortsatt omtrent en fjerdedel av alle kvinner i landet med lønnsarbeid tjenestejenter, omtrent like mange som i industrien⁵⁹. Hushjelpene hadde egen fagforening og kom i 1936 med lovforslag til en mer regulerte arbeidsforhold⁶⁰.

Etter 1950 var tallet på tjenestejenter i landet halvert i forhold til rundt århundreskiftet, og to tredjedeler av de som var igjen finner vi på landsbygda⁶¹. Med økende mekanisering i landbruket ble behovet for tjenestefolk redusert, og dette kan ha skapt en økende andel tilgjengelig kvinnelig arbeidskraft. Det siste er derimot noe mer komplisert, da blant annet alder på ekteskapsinngåelse og varierende kulturelle normer som forhindret gifte kvinner å gå ut i fulltidsarbeid også hadde en innvirkning⁶².

I august 1951 var 75 mennesker i fast arbeid ved fryseriet, i perioder flere. «I uka som gikk ble det lønnet ut ca. 90 personer, hvorav vel 30 kvinner. Ca. 90 prosent av arbeidsstokken er fra Gryllefjord» skriver *Fiskeribladet*⁶³.

Arbeidslivet ved fryseriet var fra begynnelsen kjønnsdelt. Det kommer også fram i reportasjer og annonser for ledige plasser ved bedriften. I 1948 søkes en kontormann⁶⁴. «*Det kan påregnes gode økonomiske vilkår for en mann med tilfredstillende kvalifikasjoner*», til stillingen som disponent i 1949⁶⁵. Til vintersesongen 1951 søkes «en del flekkere, filetskjærere og *pakkersker*⁶⁶. I Nordlys i mars samme år søker man bare etter «vante

⁵⁷ Olstad 2017 :12

⁵⁸ Brox 1965: 414

⁵⁹ Blom og Sogner: 316

⁶⁰ Blom og Sogner: 317

⁶¹ Blom og Sogner: 317

⁶² Blom og Sogner: 58

⁶³ Fiskeribladet, 1951: 2

⁶⁴ Folkeviljen 1948: 3

⁶⁵ Lofotposten, 1949: 10

⁶⁶ Lofotposten 1951: 10

filetskjærere og pakkere»⁶⁷. Senere søkes også kontordame med øvelse i maskinskriving og stenografi⁶⁸.

Kaia og filèthallen var mennenes arbeidsområde ved fabrikken. Kvinnene kuttet, kappet, veiet og pakket deretter fisken, «alt i et tempo som rent kan ta pusten fra en passiv tilskuer», slik en journalist fra *Lofotposten* på reportasjereise i Gryllefjord uttrykte det i 1962⁶⁹. Jeg har fra muntlige kilder tidligere hørt at det var vanlig å arbeide på akkord for kvinnene i fabrikken, men jeg har ikke funnet kildene som beskriver arbeidshverdagen deres ved fryseriet nærmere. Fra et annet av de større fiskebrukene i Gryllefjord, Karl Pedersen & sønn, som i 1958 sysselsatte rundt 30 kvinner, får vi derimot et innblikk i kvinnenenes arbeidshverdag i fiskeindustrien på stedet.

Karl Pedersen & sønn hadde satset stort på rekefabrikk dette året, slik at det sammen med Gryllefjord fryseri- og kjøleanlegg nå var to rekefabrikker i bygda som sysselsatte til sammen «73 kvinnelige arbeidere, 5 til 7 mannlige arbeidere, 14 rekeførere med et mannskap på 28 mann og en tilførsel på 1500 kg reker pr. døgn»⁷⁰. Rekefabrikken lå i andre etasje over hans fryserianlegg, i hvitmalte og godt opplyste lokaler, ifølge en journalist fra *Harstad Tidende*. Bestyrerinnen, fru Åse Utvik, opplyser til avisa at om lag halvparten hver av kvinnene ved rekefabrikken var ugifte og husmødre. Arbeiderene begynte med timelønn, men så snart de fikk øvelse gikk de over på akkord, som gav en høyere lønn på opptil 35 kroner per dag. Bestyrerinnen mente at kvinnene passet bedre for arbeidet med de små rekene, og at mannfolkene dessuten visst fant det nedverdige å holde på med slikt «puslearbeide.» Mennene ville heller ikke klare å utføre arbeidet like effektivt. Spesielt for husmødrene var det også en fordel at de kunne være hjemme en dag fra arbeidet «uten å miste vår plass»⁷¹. Om utsikter for å skaffe nok damer til arbeidet uttaler Pedersen at det nok vil bli svært vanskelig å skaffe nok arbeidshjelp, i hvert fall fra stedet, i den travleste sesongen, og signaliserer i avisa at han selv kan skaffe husrom for minst ti kvinner.

Jeg har ikke detaljerte opplysninger om snittinntektene og akkordsystemet på Gryllefjord fryseri i perioden fordelt på kjønn og alder, men i boka «kystkvinner i Norge» som mest omtaler de statlige anleggene i Nord-Troms og Finnmark, blir det hevdet at årslønna i fiskeindustrien generelt var lavere enn i annen industri på grunn av den sesongpregede årsrytmen⁷². Da lønna fulgte arbeidsdelinga var det bedre betalt for mannlige arbeidere som skjærte fileten enn for pakkere⁷³. Det fortelles også at fabrikkene iblant tok i bruk avanserte akkordsystemer for kvinnene, som hadde jobben med å kappe vekk bein og skinnrester fra fileten. Kuttet ble deretter veid, og bonus regnet ut fra kuttprosenten. Hvis de arbeidet på gruppeakkord kunne det føre til konkurranse og irritasjon i arbeidslaget dersom det var ulikheter i arbeidstempo og øvelse blant dem⁷⁴.

⁶⁷ Nordlys 1951: 5

⁶⁸ Nordlys 1954: 7

⁶⁹ Lofotposten 1962: 8

⁷⁰ Harstad tidende 1958: 6

⁷¹ Harstad Tidende 1958: 3

⁷² Elstad 2004: 112

⁷³ Elstad 2004: 114

⁷⁴ Elstad 2004: 114

I fiskeindustrien kunne kvinnene ha ulike motivasjoner for å delta. For noen var det et nødvendig levebrød over flere år, mens mange av de unge jentene så på det som rent midlertidig. Andre kunne delta i arbeidet i fiskeindustrien i perioder, for eksempel for å skaffe penger til et bestemt formål i familien⁷⁵.

For de gifte kvinnene med barn må også mennenes arbeidssituasjon ha virket inn på deres muligheter til å delta i virksomheten ved fryseriet. Om de reiste på havet eller gikk over til landbasert arbeid måtte småbarnsforeldrene organisere hverdagen annerledes. Etter en periode med feilslått vinterfiske i 1957 var det stor etterspørsel etter sjøfolk til handelsflåten, og mange fiskere fra Gryllefjord og Torsken reiste dit⁷⁶. Da disponenten kikket ut fra sitt kontorvindu ved fryseriet kunne han se 10 akterfortøyde båter, og rundt om i kommunen lå det flere, da båteierne hadde reist ut med handelsflåten, skrev *Harstad Tidende*⁷⁷.

En kilde som kan fortelle noe om kvinnene i Gryllefjord sin deltakelse i et mer organisert arbeidsliv er adressebøkene for Troms. I 1938 er det 117 menn og 9 kvinner oppført i adresselistene, som også oppgir yrke. De aller fleste mennene har «fisker» oppgitt som yrke gjennom hele perioden. Blant kvinnene er yrkene jordmor, småbruker, landhandler, strikkeske, telefondame, skotøyforretning, handelsbetjent og forhandler av fiskeutstyr representert⁷⁸. I 1950 har tallet på oppgitte økt til 182 menn og 19 kvinner. Nå er kvinnene også oppgitt som damefrisør, pensjonist og pensjonateier, husmor og huseier⁷⁹. «Arbeider» er ikke oppgitt som yrke blant noen av kvinnene. I 1956 er det derimot oppført 214 menn og 36 kvinner, 16 av kvinnene er nå oppgitt som «arbeider»⁸⁰. Det kan være ulike problematiske forhold ved å bruke denne adresselista som kilde til informasjon om arbeidslivsutviklingen for kvinnene i perioden. Kanskje kostet det penger å stå oppført der eller det var en tradisjon for å kun ha et av medlemmene i husholdet oppgitt. Vi ser en økning av kvinnenavn i adresseboka allerede i 1950 som kan tyde på en generell endring i samfunnet for synet på kvinnenens deltakelse, men ingen er oppgitt som «arbeider». At 16 kvinner i 1956 står oppført som «arbeider» mot 0 i 1950 kan mye sannsynlig ha med å gjøre at det ble større muligheter for kvinner i Gryllefjord til å delta i et mer organisert arbeidsliv som fryseriet åpnet for.

Kvinnene var også aktive i foreningslivet. Fiskerkvinneforeningen «Samhold»⁸¹ samt de lokale Norsk Folkehjelp og Røde Kors -foreningene arbeidet lenge for ei sykestue til bygda som ble tatt i bruk i 1958⁸². I mai 1951 danner arbeiderne ved Gryllefjord- fryseri og kjøleanlegg fagforening i tilslutning til norsk nærings- og nytelsesmiddelforening, sekretæren

⁷⁵ Elstad 2004 :113

⁷⁶ Harstad tidende: 1957

⁷⁷ Harstad tidende: 1957

⁷⁸ Adressebok for Troms fylke: med skatteligninger 1938

⁷⁹ Adressebok for Troms fylke: med skatteligninger 1950

⁸⁰ Adressebok for Troms fylke: med skatteligninger 1956

⁸¹ Fiskeribladet 1946: 3

⁸² Tromsø 1958: 1

var en kvinne⁸³. I 1967 ble det startet egen arbeiderkvinneforening, på oppstartsmøtet var det medlemmer, et tall som var ventet å øke ettersom lagets arbeide ble satt i verk⁸⁴.

7. Andre lokale ringvirkninger

Vi har tidligere sett hvordan kvinnene kom inn i arbeidslivet ved fryseriet, og at arbeidskraften deres var ettertraktet i fiskeindustrien på stedet. Oppsvinget av tilreisende fiskere gav også et oppsving for andre virksomheter i bygda, og i bygdeboka fortelles at det i en periode var tre bakere i bygda, som til tider ikke klarte å levere nok brød. De leide da koner til å bake hjemme⁸⁵

Dette gav muligheter for pensjonister og husmødre til å skaffe seg en fleksibel ekstraintekt. Etter hvert som båtene ble større og fiskerne færre ble disse ringvirkningene av tilreisende fiskere gradvis mindre, og i en artikkel fra 1976 uttrykket ordføreren at permitteringer i fiskeindustrien går hardest ut over kvinnene, da det ikke finnes annet arbeid å sette dem til i kommunen⁸⁶

På grunn av flere utvidelser av fryseriet i årene etter oppstart ga det muligheter for kommunens innbyggere til å delta i anleggsarbeid i perioder med lite fiskeproduksjon⁸⁷. Dette gjaldt nok mest for de mannlige arbeiderne, selv om det ikke er spesifisert i artikkelen fra 1953.

Fryseriet ble den klart største skatteyteren i kommunen⁸⁸. Bedriftens båter og mannskap kunne bidra i lokalsamfunnet med å frakte skolebarna til Sandsvik for å bade om sommeren⁸⁹, eller brøyting av vei på vinteren⁹⁰.

Fraflytting og skolenedleggelse ble et stort tema i distrikts-Norge spesielt i perioden etter 1965, som denne teksten handler om. I denne tiden var det ofte heller et spørsmål om hvor de nye skolene skulle bygges. Utbygging og plassering av kommunale tjenester og infrastruktur som vei, skole og sykehjem kunne føre til uenigheter og debatt i avisene, og den store fiskeindustrien i Gryllefjord blir iblant trukket fram som et argument for plassering og prioritering av bygda i utbyggings spørsmål⁹¹.

Også bygging og plassering av nye boliger blir en aktuell sak mot slutten av 1950-årene, da fiskeværet Gryllefjord hadde vokst med over 400 mennesker i etterkrigsårene⁹².

⁸³ Nordlys 1951: 4

⁸⁴ Nordlys 1967: 3

⁸⁵ Enoksen 2011: 91

⁸⁶ Troms Folkeblad 1976 : 8

⁸⁷ Tromsø, 1953: 5

⁸⁸ Harstad Tidene 1958; 5

⁸⁹ Nordlys 1961: 16

⁹⁰ Harstad tidende 1959: 3

⁹¹ Nordlys 1958: 6

⁹² Nordlys 1958: 6

8. Drøfting og konklusjon

I denne teksten har jeg vist at Gryllefjord var et sted i vekst allerede i årene før etableringen av fryseriet. Motorisering av fiskeflåten og en oppgangstid i fiskeriene gjorde Gryllefjord til et naturlig vekststed i regionen med gode havneforhold til datidens båter. En kombinasjon av aktiv innsats fra fiskerne og lokale aktører og statlig satsning på fryseindustri i mellom- og etterkrigstida gjorde at Gryllefjord fryseri- og kjøleanlegg kunne etableres i bygda til tross for enkelte problemer i oppstartsfasen.

Fryseriet sikret fiskerne god og sikker avsetning for fangsten og gav muligheter for kvinner til å delta i et organisert arbeidsliv der mange tidligere hadde vært henvist til usikre og ustabile tjenesteforhold i landbruket og som hushjelper. Perioder preget av ren nød som følge av det sterke sesongpreget i fiskeriet fantes knapt på slutten av 1950-tallet. Dette var også et resultat av en generell utvikling i etterkrigstiden mot bedre velferd i landet med innføring av ordninger som barne- og arbeidsledighetstrygd i tillegg til nord-norgeplanens mål om stabil helårs sysselsetting og økt produktivitet og lønnsomhet i primærnæringene.

Fryseriets moderne lokaler gav mulighet for å utvide sesongene for produksjon og sysselsetting knyttet til fiskeriet. Samtidig ser vi at råstoffmangelen ble et stort problem for fiskeindustrien som krevde stabil tilførsel for å være lønnsom. Denne konkurransesituasjonen ble en av flere pådrivere for en utvikling som gikk mot større båter, et tema jeg så vidt bare har berørt i denne oppgaven men som jeg tror ble en viktig faktor i den videre utviklingen av fiskeriet etter 1965. Det er i det hele et sammensatt bilde som tegnes opp når endringene som filèindustrien førte med seg skal beskrives, og vekselvirkningene mellom statlig planlegging og distriktspolitikk i endring, fiskernes organisasjoner og filèindustriens egne interesser er et tema som kan drøftes videre over mange sider.

Tidsbildet i Ivar Kleivas bok fra fiskebrukene i Gryllefjord under skreifisket i mellomkrigstiden viser et miljø som har endret seg mye fram til våre dager. Med større båter og økende teknologisering i fiskeriet forsvant også gradvis de fysiske stedene der fiskekulturen ble holdt levende. Med fraværet av de mange båtene, folkelivet på kaia, egnebuene og fiskebrukene har mange bygder langs kysten mistet viktige møteplasser, der folk i ulike aldre og livsfaser strømmet sammen til arbeidet i fiskesesongene. De gamle arbeidsplassene på havet og på land kunne også være både kalde og farlige, og industribedriften i Gryllefjord la også vekt på en bedring av det fysiske arbeidsmiljøet under gjenoppbyggingen av anlegget på 1960-tallet⁹³.

Underveis i arbeidet med denne oppgaven har jeg tenkt på om den teknologiske og industrielle utviklingen også har medført en endring i menneskenes forhold til fisken i havet, som har bidratt så sterkt til å holde befolkningen i nord i live i århundrer. Den førteknologiske uvishheten om fisket skulle bli godt eller dårlig, og den livlige praten på kjøkkenet, på kaia og på kroa som det gav opphav til, blir erstattet av en byråkratisk og økonomisk diskurs, der den levende rikdommen i havet blir redusert til et spørsmål om råstofftilførsel, en produksjonsfaktor i en industri med nasjonale og internasjonale vekstmål

⁹³ Harstad Tidende, 1968: 3

og konkurranseambisjoner. Samtidig er det ikke lett å fastslå på hvilket tidspunkt i historien en slik endring eventuelt har begynt, og modernisering og økt produksjonstakt i primærnæringene er som vi har sett en prosess som har foregått lenge, kanskje over flere hundre år.

Som jeg nevnte innledningsvis er det så mange politiske, økonomiske, teknologiske og lokale prosesser som har pågått historisk og samtidig at det er vanskelig å konkludere hvorvidt etableringen av en ny fiskeindustribedrift ble en pådrivende faktor for den gradvise endringen av lokalsamfunnet som fant sted i Gryllefjord fra 1950 og framover. Vi kan heller ikke vite hvordan utviklingen i bygda hadde blitt uten fryseriet. Da er det noe enklere å peke på konkrete hendelser i fryseriets historie i perioden og tall på arbeidsplasser, årsproduksjon og antall kvinner i arbeidslivet, der fryseriet hadde en viktig rolle.

Litteraturliste

Blom, Ida og Sogner, Sølvi (Red.) (2005). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Cappelen akademisk forlag.

Brox, Arthur. (1959). *Berg og Torsken bygdebok Bind 1 – Gardshistoria*. Berg og Torsken kommune.

Elstad, Åsa. (2004). *Kystkvinner i Norge*. Kom forlag.

Eriksen, Erik Oddvar (red). (1996). *Det nye Nord-Norge – avhengighet og modernisering i nord*. Fagbokforlaget.

Enoksen, Ivar. (Red.) (2011). *Berg og Torsken bygdebok, bind 3 – Ytterst i vest*. Midt-Troms museum.

Finstad, Bjørn-Petter. (2005). *Finotro. Statseid fiskeindustri i Finnmark og Nord-Troms. Fra plan til avvikling*. [Doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø]

Hansen, Sanne Steenberg. (1993). Tre forsøg på at planlægge Nord-Norge: 1945 – 1951 – 1972. [Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø].

Kolle, Nils. (Red.) (2014). *Norges fiskeri- og kysthistorie bind 3. En næring i omforming*. Fagbokforlaget.

Kleiva, Ivar. (1990). *Skisser og minne frå Gryllefjord i hardårda 1927 – 1940*. Ivar Kleiva.

Olstad, Finn. (2017). *Den lange oppturen*. Dreyer

Solomon, Robert. (1969). *Ytre Senja: en sosiologisk undersøkelse*. Norsk institutt for by- og regionforskning

Tjelmeland, Hallvard. 1993. *Fiskerinæringa mellom tradisjon og modernisering*. LOS i Norge.

Utbyggingsfondet for Nord-Norge. (1961). *Utbyggingsprogrammet for Nord-Norge 1952 – 1960*.

<https://www.nb.no/items/7ddf668e8ec425d03bd0ca40e1c2eae0?page=0&searchText=fiskere>

Teigen, Håvard. (2019). *Distriktpolitikkens historie i Norge*. Cappelen Damm Akademisk.

Avisartikler

Fiskaren. (1941, 6. August). *Kjøleanleggene nordpå*.

Fiskeribladet (1946, 22. Mai). *Sjukestue i Gryllefjord*

Fiskeribladet. (1948, 19. Januar). Gryllefjord Fryseri og kjøleanlegg ferdig til neste vintersesong.

Fiskeribladet. (1949, 8. Juni). Årsmøte i Gryllefjord fiskarlag.

Fiskeribladet. (1950, 16. Mai). Kraftspørsmålet ved Gryllefjord fryseri og kjøleanlegg løst.

Fiskeribladet. (1951, 1. August.). Fryseriet i Gryllefjord beskjeftiger 80-90 mennesker.

Fiskeribladet. (1952, 2. Juli). Driftsoverskudd ved Gryllefjord fryseri på ca. 120 000 kr.

Harstad tidende. (1951, 20. August.) Gode størjefangster til Gryllefjord.

Harstad tidende. (1957, 1. August.) Fiskerne strømmer til handelsflåten.

Harstad tidende (1958, 23. August). De største skattyterne i Torsken kommune

Harstad tidende. (1959, 15. Januar.) Veien Gryllefjord- Torsken brøytes.

Harstad tidende. (1968, 4. November). En effektiv bedrift gjenreist i Gryllefjord.

Lofotposten. (1951, 2. November). Vil fiskebrukene utkonkurrere fryseriene?

Lofotposten. (1962, 3. April). Fryseriet livsnerven i Gryllefjord.

Nordlys. (1951, 25. Juli). Tre skift ved fryseriet i Gryllefjord.

Nordlys. (1951, 7. Mai). Ny fagforening i Gryllefjord.

Nordlys. (1958, 22. Mai). Gryllefjord øket folketallet med ca. 400 siden krigen.

Nordlys. (1967, 18. Januar). Arbeiderkvinnelag er stiftet i Gryllefjord.

Nordlys (1961, 3. Juni). Stor takk skyldig

Troms Folkeblad (1976, 10. Juli) Mange har redusert arbeidsuke.

Tromsø (avis). (1954, 25. November.) Akkarfisket meget godt for Gryllefjord.

Tromsø. (1953, 14. Mars). Store utvidelser ved Gryllefjord fryseri

Tromsø (1958, 17. Desember). Gryllefjord sykestue tas i bruk i februar.

Vestfinmarken. (1952, 12. Mars.) Også Gryllefjord pakker for U.S. army i Europa.

Kildeliste

Adressebok for Troms fylke: med skatteligninger (1938). S.M Brydes forlag.

Adressebok for Troms fylke: med skatteligninger (1950). S.M Brydes forlag.

Adressebok for Troms fylke: med skatteligninger (1956). S.M Brydes forlag.

Arbeidsdirektoratet. (1955). Troms. En statistisk-økonomisk analyse.

<https://www.nb.no/items/11e66ceec5562c90779c9e2e1baccf66?page=15&searchText=utror>

Norges bank (2014, 14. Juni). *Priskalkulator*. Priskalkulator. Hentet fra <https://www.norges-bank.no/tema/Statistikk/Priskalkulator/> d. 12.05.2022

St. prop nr. 1 (1932). *Om landsplan for kjøleanlegg langs kysten og bevilgning til dens gjennomførelse.*